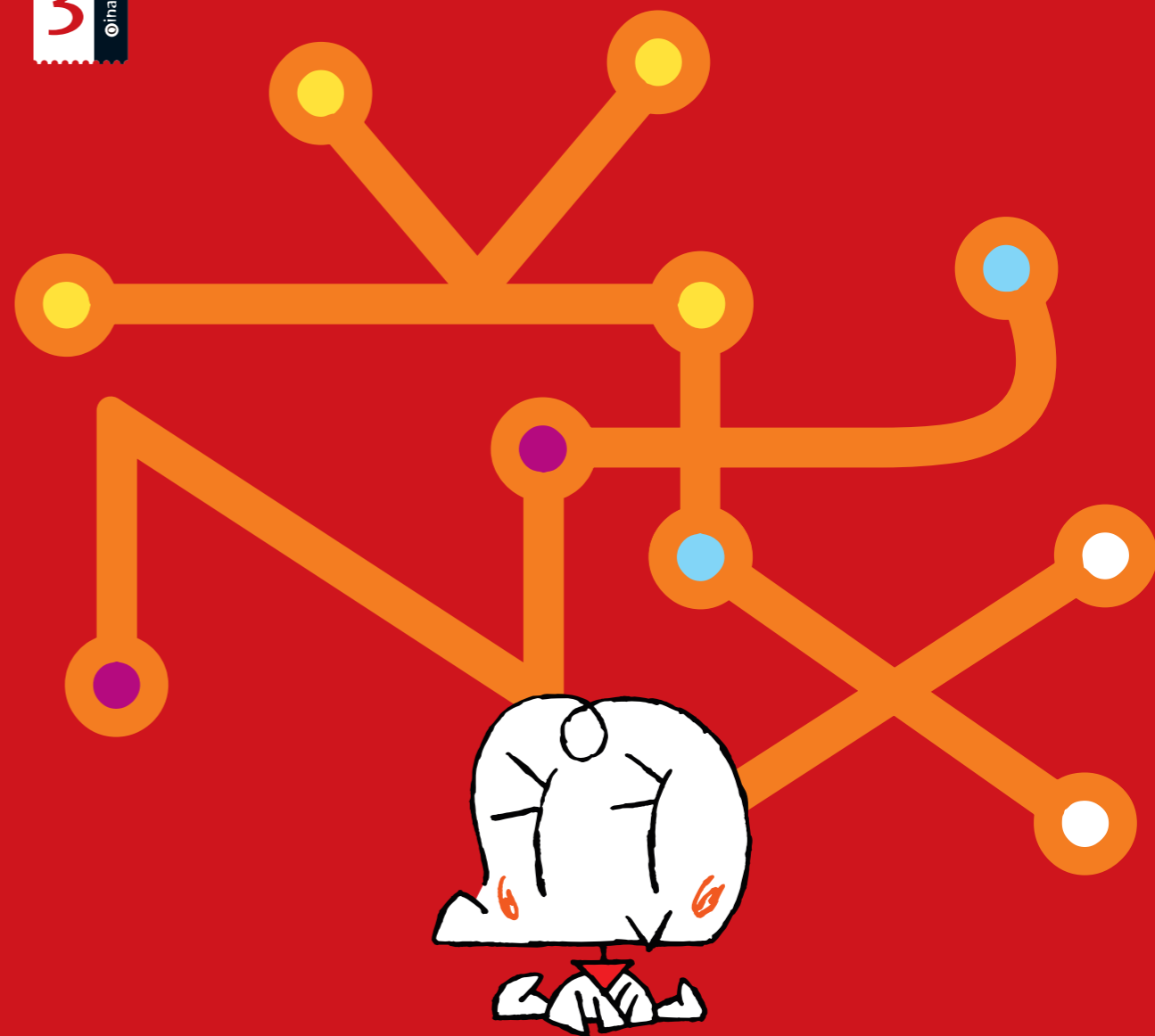

Chipi-Txapa, Nafarroa ezagutu bildumaren hirugarren zenbaki honetan, Cikak Nafarroako euskarari buruzko jakingai funtsezkoak azaltzen dizkigu: haren historiaurrea, haren presentzia erromatarren garaian baskoien hizkuntza gisa, euskalkiak, historian barrena Nafarroan izan duen bilakaera eta gaur egun duen egoera.

Liburuxka honek, bestalde, Nafarroako eskol-umeei ez ezik, Nafarroa beste herrietatik diferente egiten duten berezitasunen berri jakin nahi duten guztiei balioko die.

Cikak
aurkezten du

Euskara

Ezagutu Nafarroa
Chipi-Txapa
BILDUMA

Oinarritzko saila

1. Nafarroako sinboloak
2. Nafarroako foruak eta instituzioak
3. Euskara

Sail monografikoa

1. Nafarroako Geografia (multimedia)
2. Nafarroako Foruaren historia eta egungo baliotasuna
3. Nafarroa eta nafar jendea. Nafarroako aniztasun geografiko eta kulturala

Chipi-Txapa bildumak lagungarri izan nahi du ikasleek hobeki ezagut dezaten Nafarroa. Horretarako oso pertsonaia bereziak, **Cikak**, lagun egingo die Nafarroako eskola umeei Nafarroa ezagutzen eta bultza egingo die interes har dezaten beren lurraren historian, lege zaharretan eta Nafarroa hain bere gisako egiten duten hizkuntza, kultura eta ohituren aniztasunean.

Luis Campoy Zucco
Hezkuntza kontseilaria

Euskara

Titulua
Euskara

Bildumaren zuzendaritza
Hezkuntza Berrikuntza eta
Curriculumaren Garapenerako Atala.
Argitaratzailea
Hezkuntza Departamentua,
Nafarroako Gobernua
Marraskiak eta maketazioa
Asis Bastida
Moldiztegia
Industrias Gráficas Castuera S.A.
L.G. NA - 635/2006
I.S.B.N. 84-235-2838-3

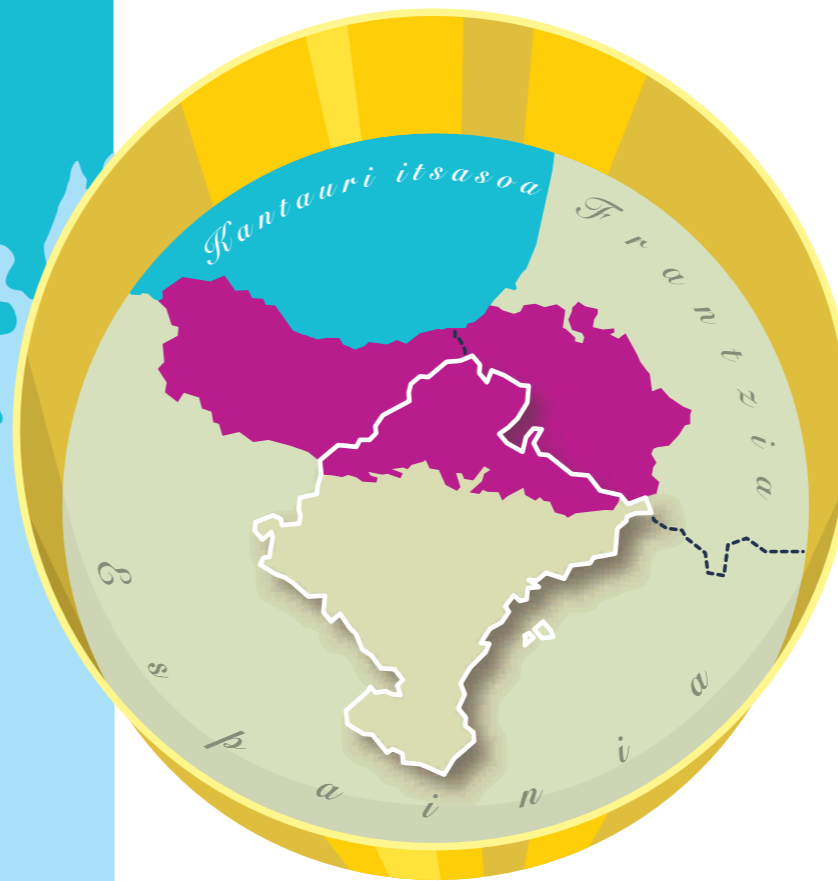
 Nafarroako Gobernua
Hezkuntza Departamentua

Euskara geurea

Nafarroan anitz hizkuntza mintzatu dira historian zehar: mendeak joan, mendeak etorri, batzuk agertu eta beste batzuk desagertu egin dira, baina beti, etenik gabe, Historiaurretik gaur arte Nafarroan mintzatu den hizkuntza bakarra euskara da.

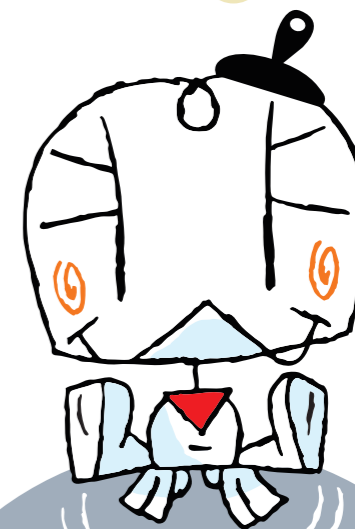
Horregatik da euskara Nafarroako osagairik bereizgarrienetakoa eta bere ondare kulturalaren garrantzi handiko elementua, nafarrok geure iragan urrunenarekin lotzen gaituena.

Europaren mendebaldean, euskara hizkuntza bakarra da Kristo aurreko II. milurtean inbasio indoeuoparrek suntsitu ez zutena. Ondoren erromanizazioak ere ez zuen euskara lekutu bere lurretik, Europako beste hizkuntza guztiak lekutu zituen bezala

Euskara Nafarroan, Euskadiko Autonomi Erkidegoan (Gipuzkoa, Bizkaia eta Araba) eta Frantziako hiru euskal probintzietan (Lapurdi, Nafarroa Beherea eta Zuberoa) mintzaten da. Seiehun edo zazpiehun mila inguru euskaldun daude munduan. Haietatik berrogeita hamar mila inguru Nafarroakoak (biztanleriaren %10 bat.).

Euskara hizkuntza misteriotsua da. Mundu guztitik etorri izan dira hizkuntzalariak euskara ikertzera, hizkuntza bakartua baita: Europako beste hizkuntzak (ingelesa, gaztelania, frantsesa, alemana eta abar) familia berekoak dira denak, antzinako hizkuntza beretik, indoeuropeotik, heldu baitira; euskara, berriz, ez. Ez du batere zerikusirik auzoko hizkuntzekin (gaztelania edo frantsesa), eta ez munduko beste ezein hizkuntzarekin.

Euskalkiak

Euskalkien sailkapna: Koldo Zuazo

Mendebaldea Erdialdea eta Nafarrera

Mendebaldeko euskara edo bizkaiera euskalki guztietan diferentziatuena eta bereziena da. Euskalki honek literatura joria izan du aspalditik: euskal literaturako liburu gailenetako batzuk bizkaieraz idatzi dira, hala nola *Refranes y Sentencias* delakoa, Iruñean inprimatua, edo *Peru Abarka* eleberria, Juan Bautista Mogelena. Bizkaierak hiztun asko ditu: euskaldunetatik hirutik batek edo bizkaieraz egiten du.

Erdialdeko euskalkia eta Nafarrera diferentzia gutxikoak dira eta errazki ulertzen dute elkar. Gainera, Nafarroako ibar askotako euskara (Basaburua, Larraun, Imotz, Araitz...) erdialdeko euskalkian sailkatu beharra da. Bi aldaera hauek oinarri izan ziren euskara batua itxuratzeko, idatziz erabiltzen den estandarra, alegia.

Ekialdeko Nafarrera

Ekialdeko Nafarrera Nafarroako Pirinio-ibarretako euskara da: Zaraitzu eta Erronkari ibarretakoa, alegia. Erronkariera iraungita dago. Euskalki honen azken hiztunak XX. mendeko azken urteetan hil ziren. Zaraitzueraz, berriz, lagun bakan batzuek egiten dute oraindik, oso gutxik baina. Erronkarierazko testu zahar batzuk baditugu, hala nola XVI. mendeko sorgin konjuru bat.

Nafar-lapurtera

Frantziako euskalkiek (zubererak ezik) osatzen dute Nafar-lapurtera. Erdialdeko euskalkiarekin eta Nafarrerarekin antz handia du, nahiz eta ekialdera joan ahala gero eta diferenteagoa den. Euskalki honetan idatzi ziren euskal literaturako obrarik zaharrenak, hala nola *Lingua Vasconum Pimitiae*, **Bernat Etxepare** nafar apezak ondutako poema liburua, edo Testamentu Berriaren lehen euskal itzulpena (*Jesus Christ gure iaunaren Testamentu Berria*), **Joana Albret**, Nafarroako erreginak enkargatua, edo *Gero* liburua, euskal literaturako gailurra, **Pedro Axular** nafarrak (urdazubiarrak) idatzia.

Euskara aski aldakorra da toki batetik bestera. Mapan ageri denez, euskalkiak gaur sei aldaeratan sailkatzen dira: lau Espainiakoak: Mendebaldekoa edo bizkaiera, Erdialdekoa edo gipuzkera, Nafarrera, eta Ekialdeko Nafarrera (zaraitzueraz eta erronkariera); eta bi Frantziakoak: Nafar-lapurtera eta Zuberera. Euskalki hauez landara, hizkuntza idatzi komuna ere badago, euskara batua, gaur nonnahi idatziz erabiltzen dena.

Zuberera

Zuberoako euskarak hiztun gutxi ditu: 15.000 lagun eskas mintzatzen dira zubereraz. Euskalki hau ere besteetatik oso aldendua dago. Antz handia du behiala Erronkariko ibarrean mintzatzen zen euskalkiarekin. Xiberutarrek fransesez bezalatsu ebakitzen dute **u** letra (ü bezala, alegia), gauza deigarri askoa gainerako euskaldunentzat.

Nafarroako euskara historian barne

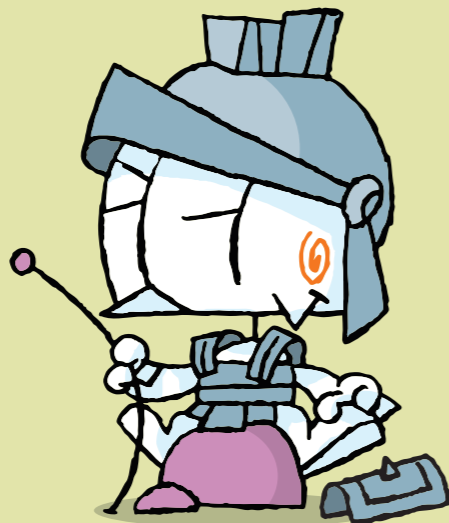

Euskararen muga XVI.mendean.

Garai batean euskara gaur baino hagitzez hedatuagoa zegoen Nafarroan. Baskoien hizkuntza zen, hau da, erromatarrak hona iristean gaurko Nafarroaren lurralde gehiena eta Gipuzkoa, Errioxa eta Huescaren zati bat hartzen zuen herria. Hala ere, segur aski Ebro ibaiaren bazterretan beste hizkuntza batzuk mintzatzen ziren ordu-rako, zelta hizkuntzak gehienbat.

Erromatarrak iristean baskoien klase buruzagiak latinez mintzatzen hasi ziren, Penintsula osoan bezala, baina gainerako baskoiek eutsi zioten beren hizkuntzari.

Erromatarren garaiko euskaratik **LERGA KO HILARRIAREN** lekukotasuna dugu. Hilarria latinez dago, baina hartan *Ummezahar* deritzan gizon batek bere aita *Narhunges*, *Abisunhar-en semeari* eskaintzen dio hilartitza. Izen horiek garbiro euskarazkoak dira.

Erdi Aroan, Nafarroako bi bat here-netan mintzatzen zen euskara, goiko mapan ageri denez, baina lurralde horren barrenean, hirietan eta herri handietan, beste hizkuntza batzuk ere erabiltzen ziren: lehen-bizi latina, gero Nafarroako erromantzea eta, azkenik, gaztelania.

Hilariaren testua:
UMMESAHAR FI(LIUS)
.....
NARHUNGESI ABI
SUNHARI FILIO

Euskararen hegoaldeko mugak bere hartan iraun zuen mende askoan, XVIII. menderaino, nahiz eta hirietan eta herri handietan denbora joan ahala, gero eta erdara gehiago hitzegiten zen.

XIX. mendean euskara Nafarroa Erdialde gehienetik lekutu zen; XX. mende hasieran Iruñerrian mintzatzen zen oraindik pixka bat baina gutxinaka iparralderago erretiratu zen eta Erronkarin erabat galdu.

Euskararen hedadura XIX. mendearen erdialdean

Pamplona eta Iruña izenek hain diferenteak ematen badute ere, badute, izan, lotura:
Latinez Iruña *Pompaelo* esaten zen; izena bi hitzez osatua dago:
Pompe(ius) + ilun
Pompeius Ponpeioren izena da, K.a. 68. urtean Iruña fundatu zuen erromatar jenerala;
ilun euskarazko hitz zaharra da eta "hiria" esan nahi du. Hitz hori gaurko Irun hiriaren izenean ageri da, eta bai Irunberri izenean ere (lehen Ilunberri, "hiri berria").
Iruña izena, bada, ilun edo Irun horren forma bilakatua da eta besterik gabe "hiria" esan nahi du.
Pamplona-k, berriz, "Ponpeioren hiria" esan nahi du.

Euskara gaurko Nafarroan

Gaur egun Belatez goitiko Nafarroa osoan hitzegiten da tradiziozko euskara, eta bai Araitz, Larraun, Imotz, Basaburua, Ultzama ibarretan eta Sakanan eta Burundan ere. Horrez gain, euskaldun batzuk badaude Atetz, Odieta, Olague, Esteribar eta Erroko iparraldean, Zaraitzun eta Aezkoan.

Tradiziozko euskara hitzegiten den eremu honez landara, gainerako Nafarroan haur eta gazte askok eskolan ikasi dute euskara. Nafarroako ikasleen % 23 batek euskaraz ikasten du gaur.

Heldu askok ere ikasi dute eta ikasten dute euskara Nafarroa osoan zabaldu diren euskaltegietan.

Nafarroa euskaldunean herri bakoitzak badu bere mintzaera berezia. Ondoko mapa honetan hainbat herritako ahozko euskararen ale batzuk ageri dira.

intza

Hemen lenago baserri asko zen hemen, berroeita gehio baserri zien jendea bizitzen zenak, baño oaiñ gutxigo daue.

leitza

Moxkortute hola bueltaka emen zebiltzen herriin ta nere izoan etxea yoan, olloa eskatu, ta: "Olloa? Eztizut olloik emanen. Moxkortuta etortzen zatea herri guztin eskandaloan. Olloik eztizuet nik emanen".

etxalar

Sariak die sei sare, eta orduan die batzuk handiyaguak, bertzik ttikiyaguak, ta eztute denak altura berdina re, porke beko zokoan dena da altugua, ta gainko bixkarrian dienak die ttikiyaguak.

baztan

Pues, zer errain datzut nik? Pues, nola hemengo gizonak gaten zazkitzun fabriketaa lanera, pues ta etxeak segitzekotan, pues aunitz maztekik ere bai. Biharko!

eugi

Eugi eztakit nola ibiliko den, zeatik auto aundiz pasatiko da eta eztuu... hori, estensioneik hemen apartatzeko, dena mendie dugu segido, ta zerbait nahi bada in, mendien kontra eztakit zer in daiteken.

iruña

etxarri

Orduben, mendiyoiten alleatzien jende arrotzok, hondatzen dittubie bazter guziek, denak ez, beie asko, eztakibelakos mendiko girue nola dan da errespetatzen.

lizarraga

Hemen alkarreki askos hoeki entenditzen gaa auskeas ze... hizketan, e?... erdeas.

uztarroze

Neskatuak xuaitan ginzia Franzia; orai, octubre, octubre, este... ilabete lenian, Franzia, kara, ezpartiñaren egitra.

otsagi

Amorziak eta aitaborziak bazakien zerbait erdara, baia etzien egiten sekula, haien artian sekula, guri zomait aldiz, baia euskaraz beti, haien artian beti eta guri ere bai.

etxaleku

Nik hemen herri ttiki hoketaa, Zarranzaa ta holako... Goldaaza eta hoketaa, asto atekin eamaten nun, astean behin, ta hori ba, kabezon hoietatiken, ba obi haundik, kilokoak itten nittun.

Nafarroa euskal literaturan

Euskal literaturak lore ederrak eman ditu Nafarroan, agian ederrenak. Euskararen klasiko handienetako batzuk nafarrak izan ziren edo Nafarroari hertsiki lotuak. **Pedro Axular**, **Bernat Etxepare** eta **Joanes Leizarragaren** lanak irakurtzea, adibidez, ezinbestekoa da gaur ere euskara sakon antza ezagutu nahi duten guztientzat.

Pedro Axular (1556-1664)

Urdazubiarrak. Orogen iritziz euskal literaturako idazle gailena da. Salamancan ikasi eta graduatu ondoren, Lapurdira joan zen bizitzera, Lapurdik orduan jorialdi handia bizi baitzuen Lapurdin agudo hartu zuen Axularrek hizlari eta predikari gaitzaren fama. 1600an Sarako parroikia eskaini zioten, Urdazubitik hurbil, eta bai Axularrek onartu ere. Handik hil arteko denbora guztia Saran emango zuen.

Axularren lan nagusia, eta euskal literaturako lanik inportanteenetako bat, *Gero* da, Bordelen 1643an argitaratua. Liburu luzea da (623 orrialde), erlijio gaien ingurukoa, erudizio harrigarrikoa eta estiloz ezinago aberatsa, Axular, izan ere, ongi jantzia baitzegoen orduko espainol literaturan. Ezin konta ahala idazleren aipu ugarietz gain, liburuak izadiaren eta animalien bizitzan oinarritutako ipuin eta kontaera asko ere badauzka; horretan ageri da Axularren liburua oso errenazentista dela, eta bai aldi berean zeharo euskalduna.

Axularrek sortu zuen euskarazko prosa modernoa eta haren eragina, batez ere Frantziako Euskal Herrietan –eta XX. mendeaz geroztik Espaniakoetan ere bai-, izugarri handia izan da. Hirurogeigarren urteetan, Axularren prosa eredutzat hartu zen euskara batuaren ezaugarriak finkatzeko.

Pasarte honetan Axularrek sagarroi (trikua) nola erditzen den azaltzen digu, irudi horren bidez giza arimaren barreneko borroka adierazteko:

Sagarroia, bere egitez ere nekez erditzen da, baina are, bere faltaz nekezago. Zeren nola larruan baita latz, eta gaztaina karloa bezala, puntaz eta arantzez bethea, eta umeak ere bera bezala latzak, eta arantzetsuak baititu; ume hek, erdi behar duenean, bere arantzez eta karloez min egiten diote, eta halatan minari errendaturik, erditzeko meneratzen denean, barrenat sartzeintu eta han ahal bezanbat edukitzeintu. Eta nola hala dadutzan bitartean ere, handitzen eta gogortzen baitira ume hek; eta alabaiña erdi behar; edo hil: handik azkenean, harri baten kontra permaturik lehen eginen zen baino nekezago, eta penazago erditzen da. Bada haur beror obra onen egiteko, luzamendutan dabillan bekhatorea baithan ere gerthatzen da. Zeren nola konbertitzea eta obra onen egitea erditze bat bezala baita, halatan, zenbatenaz eta gehiago baitago, hanbatenaz obra on hetzaz, nekezago erditzen da.

Bernat Etxepare

Nafarroa Beherean sortua, *Linguae Vasconum Primitiae* (“Baskoien Hizkuntzaren primiziak”) ondu eta Bordelen argitaratu zuen 1545ean, euskaraz inprimatu zen lehenbiziko liburua.

Ezer gutxi dakigu Mosen Etxepareren bizitzako gorabeherez: Nafarroa Beherean sortu zen, ez dakigu non, eta Eihalarreko parrokoa izan zen. Berak bere poemetan kontatzen duenez, Paueko kartzelan preso egon omen zen, segur aski beaumontarra zelako, hau da, Fernando Katolikoaren inbasioa aldeztan zuelako.

Obrari dagokionez, poema liburu txikia da, prosazko aitzin-solas batez hornitua, dena euskaraz; poema gehienak amodioari buruzkoak dira. Liburuaren ale bakarra iritsi da guregana, Parisko Liburutegi Nazionalean dagoena.

Etxepare, titulutik bertatik, harro ageri da euskara idatzi eta inprentara ematen duen lehenbizikoa izateaz, eta ongi ohartzen da, antza, bere garrantziaz, bertso hauetan argi ageri denez.

Contrapas
Heufcara ialgui adi cāpora

Garacico herria
Benedica dadila
Heufcarari emandio
Behardu yen thornuya.

Heufcara
Ialgui adiplaçara

Lengoagetan ohi inçan
Estimatze gutitan
Oray aldiz hic beharduc
Ohoria orotan.

Heufcara

Oray dano egon bahiz
Imprimitu bagueric
Hi engoitic ebilirean
Mundu gucietaric.

Joanes Leizarraga (1506-1601)

Joanes Leizarraga ez zen nafarra, Beskoitzen jaio baitzen, Lapurdin, baina harreman luze, sendo eta emankorra izan zuen Nafarroarekin, bereziki Joana Albret Nafarroako erreginarekin. Hura protestante egin zenean bera ere kalbinista bihurtu zen. Erreginak Testamentu Berria euskaratzea enkargatu zion, erreforma bere sujet euskaldunen artean zabaldu ahal izateko. Itzulpen hau 1571n argitaratu zen, Rochellan, *Iesus Christ gure iaunaren Testamentu Berria* izenpean.

Leizarragaren itzulpena dudarik gabe euskararen monumentu handietako bat da.

*GVCIZCO ANDRE NOBLE
Ioanna Albrete Naffarroaco Reguina
Bearnoco Andre quehién &c, denari, be-
re cerbitzari gucizco chipiac eta gucizco
obedientac, Ioannes Leizarraga Beraf-
coizcoac, Iesus Christen gratiá eta ba-
quea desiratzen.*

Leizarragak Joana Albret Nafarroako erreginari eskaini zion bere lana.

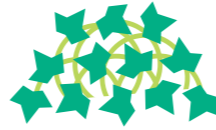
IESVS CHRIST
GVRE IAVNAREN
TESTAMENTV
BERRIA.

MATTH. XVII.
Haur da ene Seme maittea, ceinetan neure ateguis ona
hartzzen baitur, huni beha çaguirçguioç.

Haur da ene Seme maittea, ceinetan neure ateguis ona hartzzen baitur, huni beha çaguirçguioç.

Hitzak eta izenak

Nafar guztiek, euskaraz ez badakite ere, egunero hitz asko esaten dituzte euskaraz, Nafarroako herri, haran, ibai eta mendien izenak aipatzean.

Iruñako auzo, kale eta paraje askok, adibidez, euskarazko izena dute, eta esangura argia dute, gainera. Adibidez:

Aldapa Kale honi horrela deritza aldapa piko xamarra delako, izan ere.

Arantzadi Argak bihurtzea egiten duen aurkientza honi Arantzadi deritza garai batean arantze edo elorri asko egongo zirelako, gaur ez badaude ere.

Arrosadia Arrosa landareak ugari izanen ziren denbora batean. Gaur Unibertsitate Publikoa dagoeneko parajea da.

Beloso Burlatara jaisteko aldapari deritza horrela. Izena *elorri* hitzetik heldu da (euskaraz zaharrez *belorri* baitzen), *-zu* atzizkia erantsita (*esnezu*, *zorrizu*, *ilezu* hitzetan bezala). Beloso eta Elosua bezalako deitura bat azken finean gauza bera dira.

Buztintxuri Buztin txuria dagoeneko parajea. *Buztina* lur klase berezi bat da, eltzegintzarako eta modelatzeko erabiltzen dena. Kolore askotakoa izan daiteke.

Donapea Izenaren formarik zaharrena *Donapia* da, eta Santa Piaren ermita bat bertan zegoelako deitu zitzaion horrela (gaur egun barreiatua dago).

Etxabakoitz “Etxe bakarra” esan nahi du, erdarazko *Casasola* toki-izen eta deituran bezala. *Bakoitz* hitzak, euskara zaharrez, *bakar* esan nahi zuen. Argi ikusten da hori Kredoaren bertsio zaharretan: “Sinhesten dut Jainko bakhoitz, ahal orotakoa...”

Ermitagaña Hala deritza paraje honi goi-ordeka delako eta hartaz beherago San Migelen ermita bat zegoelako (gaur galdua).

Euntzetxiki “Belardi txikia”. *Euntze* Nafarroako euskararen hitz berezi bat da; “belar soroa” esan nahi du, eta oso normala da Larraun, Imotz, eta alde hartako euskararen. Iruñerrian ere oso maiz ageri da toki izenetan, bertan erdaraz “soto” esaten zaiona izendatzeko, hau da, belardi komunala. Iruñerrian oso maiz ikusten da *talluntze* hitz elkartua (*tallu* “sega” da), segarako belarra ekartzen zuen soroa izendatzeko. *Talluntze* deritza, adibidez, Iruñerriko industrialde ezagun bati.

Iturrama “Iturburua” esan nahi du (*iturri* + *ama*). Ergoieneko euskararen, adibidez, bizirik dago hitz hau, “iturbegi” esateko.

Morea Morea oso izen ezaguna da Iruñerrian. Euskarazkoa bada ere, asko esaten zen erdaraz ere Iruñerrian maiz ikusten diren aintzira eta urmael endorreikoak izendatzeko. Herri gehienetan egoten zen “La Morea” deitu parajeren bat. Oso ezaguna da, adibidez, Beriaingo Morea, Potasa gatza ikuzteko erabiltzen zena eta gero ur kiroletan aritzeko instalazioak izan zituenena. Gaur egun Morearik ezagunena, Iruña ondoan (Cordovillan) merkatalgune handia duen parajea da.

Lindatxikia “Estrata txikia, kalexka txikia”. Euskaraz zuzenagoa da *Dindatxikia* forma, *dinda* baitzen kalea esateko Iruñan erabiltzen zen hitza: Iruñan *Zakudinda* (“Saquería”) eta *Urradinda* kale izenak ageri dira, adibidez, Erdi Aroko dokumentuetan.

Mañueta Hala deitu zitzaion segur aski kale honetan bainu-etxe bat izan zelako; erdaraz, “calle de los baños” ere deitu zitzaion, baina azkenean euskarazko izena nagusitu zen eta erdarazkoa galdu.

Mendebaldea Izen berria da, hau da, urbanizatu baino lehen ez zegoen izen horretako parajerik. Horrela deitu zitzaion auzo berri honi Iruñaren mendebalde muturrean dagoelako.

Milutze Makina bat teoria eta ideia ibili dira izen honen esangurari buruz: “Mihitu luzeak” esan nahi zuela, bertan gizon batzuk urkatu eta mingaina aterata geratu zirelako, edo Argak bertan hondar mihitu batzuk egiten zituela, eta abar. Baina esplikazioa errazagoa da segur aski: *Milu*, euskaraz, sukaldean maiz erabiltzen den belar baten izena da (erdaraz “hinojo”), eta *-tze* atzizki kolektiboa da (adibidez *patatatzea*, “patata soroa”, edo tipulatzea “tipula soroa”). *Milutze* “hinojal, hinojosa” bezalako erdal izenen parekoa da.

Ripagaña, Ripaburua *Erripa*, euskaraz, ibaien aldamenegatik egoten diren ezpondei esaten zaie. Atarrabia gainean, adibidez, erripa bat dago, eta haren gainean zelaitxo bat. Paraje honi *Ripagaña* eta *Ripaburua* esaten zaio.

Arrotxapea *Rocha* esaten zitzaion Errondako pasealekuan Arga ibaiak egiten duen malkarrari. Malkar honen azpiko eskualdeari

Arrotxapea deitu zitzaion euskaraz, eta *Juslarrocha* erdaraz, gauza bera baita (jus = azpi). Erdi Aroan bi izenak erabili ziren baina euskarazkoa nagusitu zen eta bestea galdu.

Halaber, **Nafarroako herri eta haran** gehienek euskal izena dute, eta askotan oso esangura argikoa da:

Zubiri Hala deitu zitzaion herri honi Santiago bideko zubi ezagun baten ondoan dagoelako (Zubi irian = Zubi ondoan; baina agian “Zubi hiria” ere izan daiteke, “villa del puente”). Zubi ikusgarriak behin baino gehiagotan eman diote izena herri bati; ikus konparazio, Garesen erdal izena: *Puente la Reina*.

Elizondo Eliza baten ondoan sortuko zen nonbait herria eta hortik izena.

Aranguren *Guren*, toponimian, “ederra” da. Beraz *Aranguren* “Vallehermoso” erdal izenaren parekoa da.

Sorauren *Soro* eta *guren* elkartuta sortzen da izena.

Sarriguren “Baso ederra” esan nahi du. *Sarri* erdarazko “espesura” da, hau da, baso itxia. *Guren* “ederra” da, *Aranguren* edo *Sorauren* izenetan bezala.

Olatz *Olatze-k* “sarioa” esan nahi du, hau da, ardiak ixteko eta artzaina gerizatzeko borda eta itxitura.

Urederra “Tbai ederra” esan nahi du, bistan den bezala.

Gesalatz *Gesal* hitzak “ur gazia” esan nahi du eta izena oso egoki emana da haran honetarako,

diapiro bat baita eta lur azpian gatz asko gordeta daukalako. Gesalazko ibaia, izan ere, gazia da (“Salado” du izena, hain zuzen) eta haren urarekin gatz egiten da Jaizko gatz larrain famatueta.

Ororbia “Oreinen ibia” esan nahi du izen honek. Erdi Aroko dokumentuetan, izan ere, *Oreibia* forman ageri da.

Uharte “Ur artea”, esan nahi du, hau da, bi ibaiek edo errekek bat egiten duten tokian sortutako herria. Eta, izan, hala da.

Untzue *Huntz* hitzari –*une* atzizkia erantsita sortu zen izen hau.

Larrainzar *Larraina* laborea bildu ondoren aleak eta lastoa bereizteko herrietan egoten zen zelaitxoari esaten zaio.

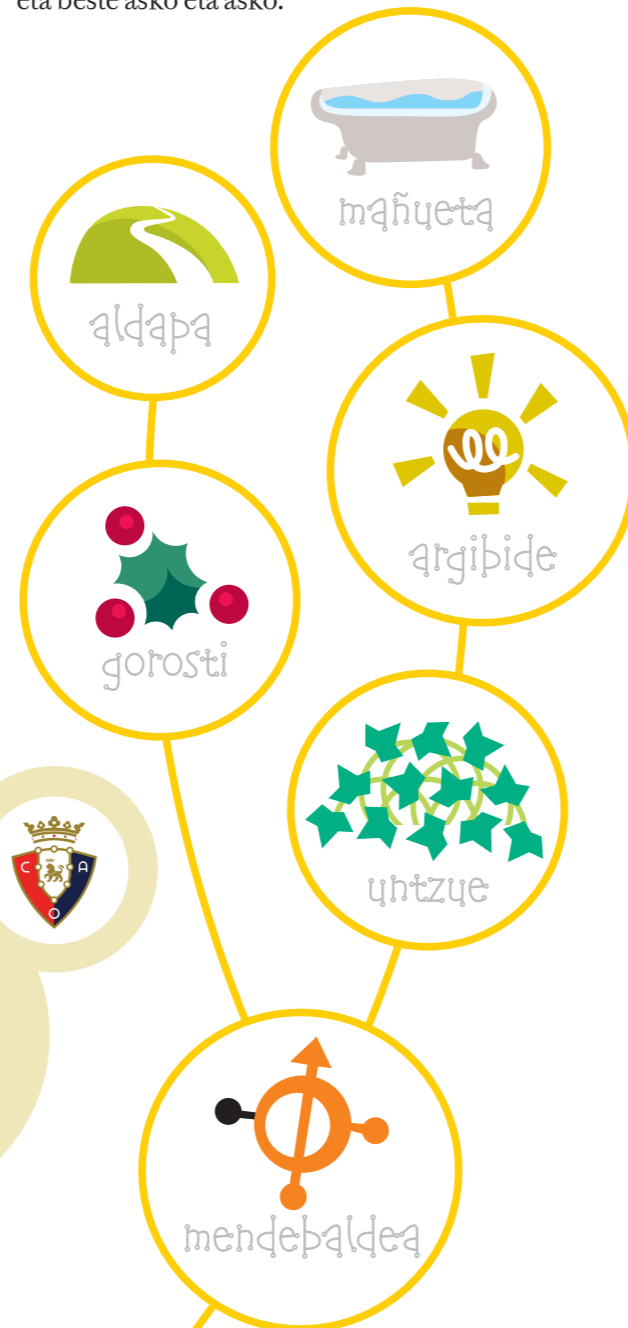
Mendigorria Koloreari baino gehiago agian lehortasunari dagokio izena.

Azkenik, nafar guztiek erabiltzen dituzte euskal hitzak hainbat elkarte, klub, anaiarte, peña eta abar izendatzeko, haietako askok euskal izena baitute.

Horietatik famatuena, jakina, **Osasuna** da, baina beste asko badaude:

Osasuna 1920an fundatu zen, lehenagoko Sportiva eta New Club direlako klubek bat egin zutenean. Orduan klub berriari izen berria jarri behar eta Benjamin Adoain Martinezen proposamenari segitu zioten: **Osasuna** hautatu zuten izentzat, klub berriaren kemena eta indarra adierazteko.

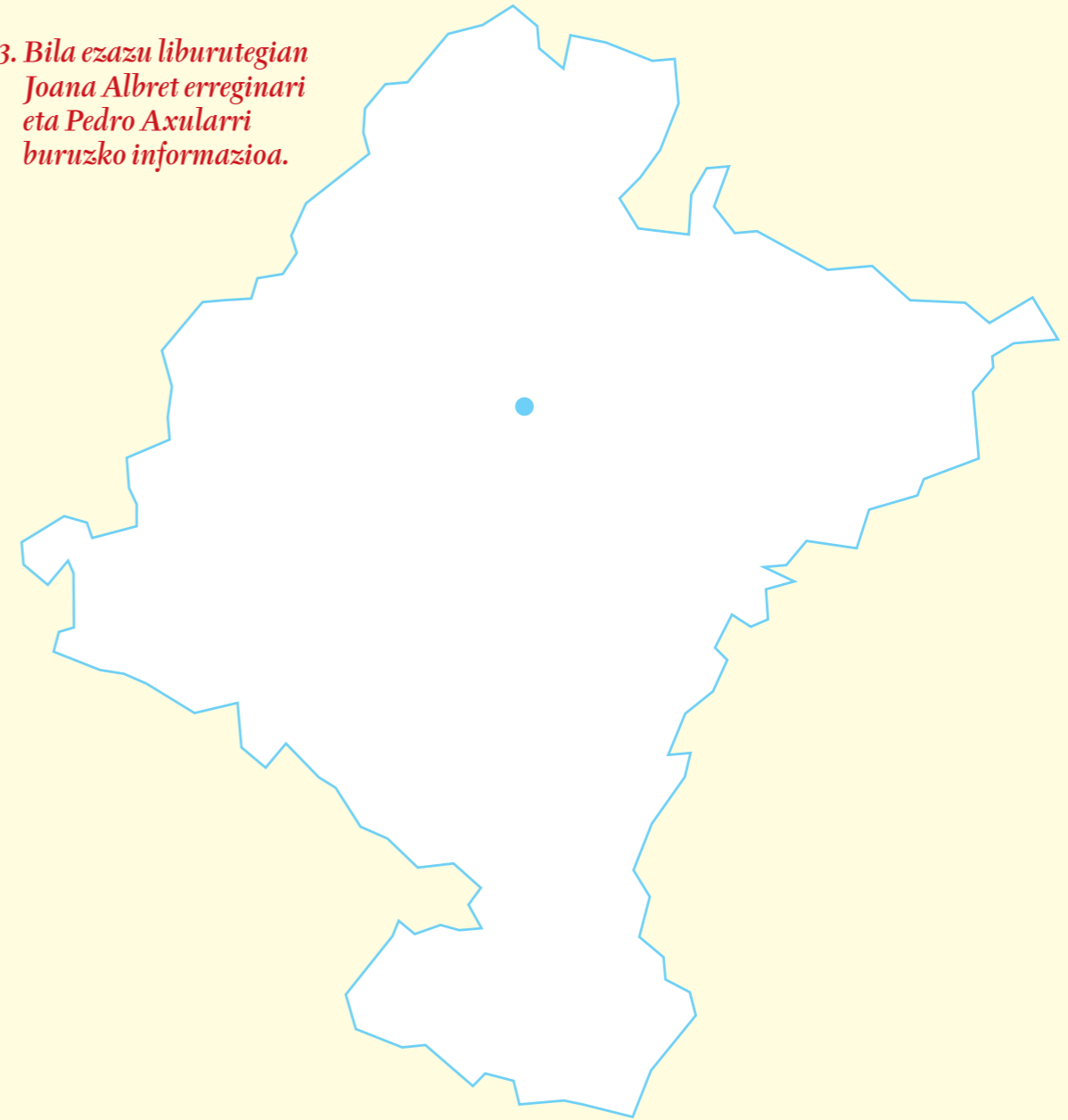
Hainbat elkartek dute Nafarroan euskal izena: Peñak, hala nola **Oberena**, edo **Irrintzi**; Natur Zientzietako elkarteak, hala nola **Gorosti** (bola gorriak dituen landarea da gorostia, Eguberrietan maiz ikusten dena); kirol elkarteak, hala nola **Anaitasuna** edo **Lagunak**; ingurumena babestearen aldeko elkarteak, hala nola **Gurelur**; osasun mentaleko elkarteak, hala nola **Argibide**, eta beste asko eta asko.

1. *Kopia ezazu Nafarroako mapa zure koadernoan eta koka itzazu bertan testuan aipatu diren tokiak, hala nola, Erronkari, Basaburua, Larraun, Imotz, Araitz, Zaraitzu, Urdazubi, Lerga, Iruña, Baztan, Leitza, Lizarraga Ergoiena, Etxaleku, Uztarroze, Eugi, Intza, Etxalar, Otsagi eta abar.*

2. *Mapa berean, koloreen bidez bereiz itzazu Nafarroan mintzatzen diren euskalkiak (ikus 4. eta 5. orrialdeak).*

3. *Bila ezazu liburutegian Joana Albret erreginari eta Pedro Axularri buruzko informazioa.*

Glosarioa

Indoeuroparra

Antzinako hizkuntza, gaurko Europako hizkuntza gehienen eta Asiako askoren iturburu izan omen zena. Indoeuroparra ez da testigatzen: hizkuntza berreraikia da, hizkuntza indoeuropar diferente ezagunak abiapuntu, elkarrekin duten antzak argi erakusten baitu ahaide direla.

Europa Erdialdean edo Asia Erdialdean zeukaten sorteri batetik, hizkuntza indoeuroparreko herriak Ekialdera hedatu ziren, Asia aldera, eta bai Mendebaldera ere, Europaraino. Europara Kristo aurreko II. milurtekoan iritsi ziren eta aurreko hizkuntza guztiak kasatu zituzten, euskara izan ezik.

Erromanizazioa

Erromanizazio deritza erromatarrek Mediterraneoaren inguruko lur guztiak konkistatu eta lurralde horretan beren sistema politiko eta soziala eta beren kultura hedatzeko prozesuari. Kultura horren parterik behinena hizkuntza zen: latinak aurreko hizkuntza guztiak lekutu zituzten Europaren mendebaldetik, euskara izan ezik.

Erromantzea

Erromantze edo *hizkuntza erromantze* deritze latinetik eratorri ziren hizkuntzei. Penintsula Iberikoan hiru erromantze mintzatzen dira: espainola, katalana eta gailego-portugesa. Beste erromantze aipagarri batzuk dira frantsesa, italianoa eta errumanoa.

Euskalkia

Euskarak tokian tokian duen aldaera.

Hilarria:

Oroigarritzko monumentua, lauza, pedestalala edo kolumna zatia izaten da, eskuarki lur gainean zutik jarria.

Ponpeio

Kristo aurreko 76. urtean negua baskoien lurraldean kanpatuta eman zuen jeneral erromatarra. Harreman onak izan zituen baskoiekin. Aurretik zegoen baskoi herri baten ondoan edo gainean, Ponpeiok hiri bat fundatu zuen eta bere izena eman zion: *Pompaelo(n)*, hau da, "Ponpeioren hiria", zeren izenaren lehenbiziko zatia bere izena da, *Ponpeio*, eta bigarrena *ilun* da, euskara zaharreko hitza, "hiria" esan nahi zuena (Konparatu, bestela *Irunberri* izena, edo *Irun* izena). *Ilun* horretatik gaurko *Iruña* izena ere heldu da.

Joana Albretekoa.

Nafarroako erregina. 1555ean koroatu zuten, hau da Nafarroa Gaztelari eraxiki ondoren; hortaz, bortuez harateko lurretan baizik ez zuen agindu, gaur Frantzia daudenetan. Kalbinista egin zen (protestantea) eta pertsonaia sonatua izan zen erlijio mugimendu horretan. Protestantismoa bere sujet euskaldunen artean zabaltzeko, Testamentu Berria euskaratzeko enkargatu zion Joanes Leizarraga apez lapurtarrari. Itzulpen hori ("Jesus Christ gure iaunaren testamentu berria") Rochelan argitaratu zen 1571n. Haren seme Enrikek Frantziako koroa eskuratu zuen, Enrike IV.a izenarekin. Hartarako, atzera katoliko bihurtu beharrean egon zen. Orduan esan zuen bere esaldi famatu hura: "Parisen truke, meza bat ez da gehiegi"

